

Evaluatie Brains4Use

Nederlandse samenvatting

Wendy Buysse
Manja Abraham

Samenvatting

Evaluatie Brains4Use

Nederlandse samenvatting

Wendy Buysse
Manja Abraham

December 2013

Colofon

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het ministerie van Veiligheid en Justitie
(Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum)

© 2013 WODC, ministerie van Veiligheid en Justitie, auteursrechten voorbehouden

Download het volledige rapport via: www.dsp-groep.nl

Samenvatting

Aanleiding

Brains4Use is een individuele gedragsinterventie gericht op het verminderen van de kans op recidive door het terugdringen van problematisch middelengebruik. Problematisch middelengebruik is een belangrijke risicofactor voor delict gedrag. In maart 2010 is de gedragsinterventie Brains4Use volledig erkend door de Erkenningscommissie Gedragsinterventies Justitie. Dit betekent dat het programma voldoet aan de kwaliteitscriteria die door het Ministerie van Veiligheid en Justitie (VenJ) zijn opgesteld. De status 'erkend' is geldig voor een periode van vijf jaar (tot maart 2015). Dan moet de doeltreffendheid van de interventie zijn aangetoond. Bij gebleken doeltreffendheid kan de erkenning conditioneel worden verlengd met drie jaar; na deze periode dient de effectiviteit van het programma te worden aangetoond.

Voordat de doeltreffendheid – en later het effect – kan worden onderzocht, moet eerst door een procesevaluatie worden vastgesteld of de interventie wordt uitgevoerd zoals bedoeld (toets van de programma-integriteit). DSP-groep heeft in opdracht van het Wetenschappelijk Documentatie en Onderzoeks Centrum (WODC) van het Ministerie van VenJ tussen april en november 2013 een procesevaluatie uitgevoerd naar de programma-integriteit van Brains4Use.

Brains4Use

Brains4Use is gebaseerd op het trans theoretische model van Prochaska & DiClemente (1983) dat er vanuit gaat dat bij verandering van gedragspatronen een cirkel van verandering wordt doorlopen. In de interventie zijn de fasen in de cirkel van verandering vertaald in te nemen stappen via de 'Weet wat je doet'-methode en verder vertaald naar verschillende gesprekken. In de interventie wordt gebruik gemaakt van motiverende gespreksvoering om de jongeren naar een volgende fase in de cirkel van verandering te leiden en van cognitief gedragstherapeutische technieken om jongeren nieuwe vaardigheden aan te leren om meer zelfcontrole te krijgen op hun middelengebruik. Naast motiverende gespreksvoering en cognitief gedragstherapeutische technieken worden ook werken aan de omgeving van de jongere (inventarisatie en herstel van sociaal netwerk) en terugvalpreventie genoemd als werkzame elementen.

Brains4Use is ontwikkeld door LSG Rentray. De interventie wordt aangeboden in alle Justitiële Jeugdinrichtingen (JJI's) en Jeugdzorg^{Plus} inrichtingen. De interventie wordt uitgevoerd door zogenaamde drugsconsulenten die de voorgeschreven opleiding hebben gevolgd. In elke instelling is een locatiecoördinator aangewezen en er is een landelijke programmacoördinator.

De interventie is bedoeld voor jongeren tussen 12 en 23 jaar met een matig tot hoog risico op recidive en ernstige problemen met middelengebruik. Contra-indicaties zijn een IQ onder de 50, blijvende ongemotiveerdheid en ernstige psychiatrische problematiek die het leervermogen beperkt. De interventie bestaat uit twaalf gesprekken tussen de jongere en een drugsconsulent: elf wekelijkse gesprekken en een follow-up gesprek drie weken na afsluiting. Een belangrijk onderdeel is het oefenen in moeilijke situaties. Dit betekent dat als een jongere nog geen verlofstatus heeft, het traject voor een periode 'on-hold' wordt gezet. De handleiding biedt de mogelijkheid tot

maatwerk, afhankelijk van de ontwikkeling en de motivatie van de jongere. Maatwerk is hier dat het aantal gesprekken en de duur van de gesprekken per persoon kan worden aangepast. Volgens de handleiding moet programma-integriteit worden geborgd door intervisie en supervisie en het gebruik van videomonitoring.

Onderzoeksvragen en -aanpak

De probleemstelling van het onderzoek was:

Wordt de gedragsinterventie Brains4Use uitgevoerd zoals bedoeld (programma-integriteit in enge en brede zin)? Wat zijn de achterliggende oorzaken van eventuele problemen in de uitvoering?

Op basis van de probleemstelling zijn zes onderzoeksvragen geformuleerd:

Met betrekking tot de doelgroep

- 1 Wat is de instroom en uitstroom van Brains4Use?
- 2 In welke mate en hoe wordt de beoogde doelgroep bereikt en wat zijn de kenmerken van de deelnemers?
- 3 Wat is de motivatie van de deelnemers?

Met betrekking tot de programma-integriteit in enge zin

- 4 In welke mate wordt Brains4Use uitgevoerd conform de programmahandleiding (programma-integriteit)?

Met betrekking tot context en randvoorwaarden

- 5 In welke mate zijn de context en randvoorwaarden voor de uitvoering van Brains4Use aanwezig?

Met betrekking tot voorwaarden doeltreffendheidsonderzoek

- 6 In welke mate wordt voldaan aan de voorwaarden voor het uitvoeren van een doeltreffendheidsonderzoek en effectevaluatie?

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden zijn verschillende methoden van onderzoek ingezet. Voor alle JJI's zijn cijfers over in- en uitstroom opgevraagd bij Stichting 180. De procesevaluatie is verder uitgevoerd in vijf JJI's. De JJI's die zijn geselecteerd hebben sinds 2011 voldoende ervaring opgebouwd met de interventie (voldoende aantal uitgevoerde trajecten en ervaren drugsconsulenten). In de vijf JJI's zijn de locatiecoördinatoren (5), drugsconsulenten (11), gedragswetenschappers (12) en jongeren (7) geïnterviewd. Daarnaast zijn de landelijke programmacoördinator en drie opleiders geïnterviewd. Er is dossieronderzoek (inclusief registratiegegevens) verricht naar 60 deelnemers van Brains4Use tussen 1 januari 2012 en 1 juli 2013. Het dossieronderzoek had betrekking op de inclusiecriteria en contra-indicaties, verloop van interventie en resultaten van de afgenomen instrumenten. Bij een selectie van 14 deelnemers heeft een verdiepend dossieronderzoek plaatsgevonden naar de uitvoeringspraktijk van de interventie. Tot slot is de betrouwbaarheid van het scoreformulier voor videomonitoring onderzocht.

Uitkomsten

Doelgroep

Op basis van de gegevens van Stichting 180 stellen we vast dat in alle JJI's tussen 1 januari 2012 en 1 april 2013 60 jongeren zijn gestart met Brains4Use. Een derde van de trajecten is afgerond, een derde loopt nog en een derde is voortijdig afgebroken. In de vijf onderzochte JJI's zijn 37 trajecten opgestart, is ruim een kwart afgerond (10 trajecten) en twee vijfde afgebroken (15 trajecten). De belangrijkste redenen voor voortijdig afbreken zijn overplaatsing of uitplaatsing en in mindere mate blijvende ongemotiveerdheid van de jongeren.

Met betrekking tot de doelgroep concluderen we dat de juiste justitiabelen worden geselecteerd voor Brains4Use. Minimaal 70% voldoet aan de omschreven inclusiecriteria. Van 25 tot 30% van de deelnemers worden de inclusiecriteria niet goed vastgelegd. Uitsluiten van justitiabelen op basis van contra-indicaties gebeurt via multidisciplinair overleg. De onderzochte deelnemers in de vijf onderzochte JJI's zijn voornamelijk man. Bij 8% van de deelnemers is op basis van het dossieronderzoek bekend dat er sprake is van een licht verstandelijke beperking.

Het werken aan de motivatie van de jongeren staat centraal in de uitvoeringspraktijk van Brains4Use. De motivatie van de deelnemers wordt bij aanvang van elk traject in kaart gebracht met behulp van de motivatiethermometer. Het verloop van de motivatie gedurende het traject is wisselend. Het blijven hangen op het eerste niveau van motivatie of een duidelijke terugval in motivatie wordt als reden aangegeven om een traject voortijdig te beëindigen (conform de contra-indicatie blijvende ongemotiveerdheid) of tijdelijk on-hold te plaatsen. In dit laatste geval worden in principe contactonderhoudende gesprekken gevoerd met de deelnemers tot de motivatie is toegenomen. Dit lukt niet altijd.

Programma-integriteit in enge zin

Brains4Use wordt deels uitgevoerd zoals bedoeld. De werkzame elementen (zoals eerder benoemd) worden – met uitzondering van terugvalpreventie – in het merendeel van de trajecten toegepast. Er zijn verschillen tussen de theoretische handleiding en de programma handleiding wat betreft de beschrijving van werkzame elementen van de interventie en de duiding ervan door de uitvoerders en de opleiders van de interventie. We stellen afwijkingen vast met betrekking tot het aantal gesprekken, de frequentie van de gesprekken, de doorlooptijd van het traject en de volgorde van de te behandelen onderdelen in het traject. Het merendeel van de uitgevoerde trajecten bestaat uit vijf of minder gesprekken. Geen van de afgeronde trajecten bestaat uit de voorgeschreven twaalf gesprekken. Gesprekken vinden doorgaans niet wekelijks plaats maar gemiddeld om de twee tot drie weken. De doorlooptijd van de meeste trajecten is daarom relatief lang.

De mogelijkheid tot maatwerk die in de handleiding is beschreven wordt door de drugsconsulenten ruimer geïnterpreteerd dan bedoeld. De voorgeschreven volgorde van de onderdelen van de interventie wordt niet aangehouden. Een gesignaleerd knelpunt bij de uitvoering van Brains4Use is dat als jongeren geen verlofstatus hebben, er eigenlijk geen realistische moeilijke situaties geoefend kunnen worden. JJI's gaan daar verschillend mee om. Vaak wordt een traject dan on-hold gezet. Dit gebeurt niet in alle JJI's, in deze gevallen wordt geoefend met denkbeeldige situaties en situaties binnen de JJI.

Met betrekking tot de borging van de programma-integriteit wordt niet conform de handleiding gewerkt. Locatiecoördinatoren bewaken de randvoorwaarden (onder andere praktische uitvoering) meer dan de kwaliteit van de interventie en de programma-integriteit. In geen van de JJI's vindt intervisie en supervisie plaats conform de voorgeschreven methode in de handleiding. De belangrijkste reden daarvoor is dat de methode niet geschikt is voor het huidige (kleine) aantal drugsconsulenten per JJI. Ook de landelijke programmacoördinator houdt zich vooral bezig met randvoorwaardelijke aspecten van Brains4Use en doet geen toets op de kwaliteit van de uitgevoerde trajecten. Er vindt (nog) geen standaard videomonitoring plaats en gespreksverslagen worden niet standaard door locatiecoördinatoren 'gecontroleerd'.

Context en randvoorwaarden

In de JJI's wordt voldaan aan het merendeel van de gestelde eisen rondom de context en randvoorwaarden. In alle JJI's is drugbeleid aanwezig dat is gestoeld op het landelijk beleid. Er is voldoende draagvlak voor de interventie in de onderzochte JJI's. Aan de praktische randvoorwaarden (beschikbaarheid van ruimten en materiaal) is recent in alle JJI's voldaan. Bij de uitvoering van Brains4Use loopt men wel tegen organisatorische knelpunten aan met betrekking tot de beschikbare tijd van drugsconsulenten en locatiecoördinatoren, al dan niet in combinatie met hun andere werkzaamheden. Daardoor schiet – volgens de uitvoerders – met name de borging van de programma-integriteit er bij in (onder andere verslaglegging, supervisie en intervisie).

Geconstateerd knelpunt is dat de drugsconsulenten een spanning ervaren tussen het zerotolerancebeleid in de JJI's en de harm-reduction uitgangspunten van Brains4Use waarin ook 'minderen van middelengebruik' een acceptabel doel is. De interventie vraagt van de consulenten een niet veroordelende opstelling terwijl zij in bepaalde gevallen wel worden geacht gebruik te sanctioneren. Dit is vooral het geval bij drugsconsulenten die ook als groepsleiding werkzaam zijn.

Voorwaarden voor doeltreffendheidsonderzoek

Er wordt onvoldoende voldaan aan de voorwaarden voor het uitvoeren van een doeltreffendheidsonderzoek. Er is onvoldoende garantie dat Brains4Use in alle JJI's wordt uitgevoerd conform de programmahandleiding. Niet alle instrumenten uit de evaluatiehandleiding worden in alle JJI's standaard als voor- en nameting afgenomen. Er worden vraagtekens gezet bij de bruikbaarheid van de geselecteerde instrumenten voor het in kaart brengen van de doeltreffendheid van Brains4Use. Bovendien zijn niet voor alle subdoelen meetinstrumenten opgenomen in de handleiding.

Conclusie

We kunnen concluderen dat er onvoldoende garantie is dat Brains4Use op uniforme wijze wordt uitgevoerd zoals beoogd en de programma-integriteit op uniforme wijze wordt geborgd. Aan de eisen voor goede programma-integriteit wordt deels voldaan. De redenen waarom niet volledig wordt voldaan, hebben vooral te maken met twee van de vier veel voorkomende probleemgebieden die door Nas, Van Ooyen-Hoeben en Wieman (2011)¹ zijn vastgesteld in een metastudie naar de

Noot 1 Nas, C.N., Ooyen-Hoeben, M.M.J. van en Wieman, J. (2011). *Interventies in uitvoering. Wat er mis kan gaan bij de uitvoering van justitiële (gedrags)interventies en hoe dat komt*. Den Haag: WODC.

uitvoering van interventies:

- problemen met betrekking tot het personeel: personeelwisselingen, onvoldoende beschikbare tijd voor het plannen en houden van gesprekken;
- problemen met betrekking tot de handleiding/methodiek: maatwerk wordt ruimer geïnterpreteerd waardoor wordt afgeweken van de voorgeschreven volgorde en het aantal gesprekken en onderwerpen.

Kracht en beperkingen van het onderzoek

Een sterke kant van dit onderzoek is dat de JJI's de volle medewerking hebben gegeven aan het onderzoek en de onderzoekers de mogelijkheid hebben gegeven om op casusniveau de informatie te zoeken die voorhanden was.

De interventie wordt uitgevoerd in alle (negen) JJI's. Er is voor gekozen dit onderzoek uit te voeren in vijf JJI's – die zijn geselecteerd omdat zij een minimum aan trainers en deelnemers hebben. De uitvoering van de interventie in de andere JJI's is niet onderzocht. Daarnaast was slechts in een beperkt aantal afgeronde trajecten een analyse van de gespreksverslagen van het hele traject mogelijk. Voorts hebben we in dit onderzoek alleen gebruik kunnen maken van de informatie die door drugsconsulenten zelf wordt gerapporteerd over de trajecten. Een valide maat voor programma-integriteit ontbreekt vooralsnog.

Desalniettemin denken we onze conclusies goed te kunnen onderbouwen. Mogelijk dat in de niet onderzochte JJI's de programma-integriteit in enge zin beter is, maar op basis van de uitkomsten van dit onderzoek kunnen we in elk geval stellen dat landelijk gezien niet op eenzelfde manier uitvoering wordt gegeven aan Brains4Use.

(Vervolg)onderzoek

Op basis van de procesevaluatie moeten we vaststellen dat het uitvoeren van een doeltreffendheidsonderzoek op dit moment niet wenselijk is. Alvorens dit kan gebeuren is het volgens ons nodig dat een aantal zaken wordt uitgekristalliseerd.

Met betrekking tot *de (doorontwikkeling van de) interventie* is 100% programma-integriteit niet nodig en mogelijk niet haalbaar, maar minimaal moeten de werkzame elementen worden uitgevoerd, eenduidig omschreven en vastgelegd. De reikwijdte van maatwerk (het afwijken van de handleiding als de praktijk dit verlangt (responsiviteit) moet beter worden omschreven. Om de doeltreffendheid te kunnen onderzoeken is het nodig om te weten wanneer een traject als afgerond wordt beschouwd. Bij de doorontwikkeling van de interventie is het onderscheid maken tussen een variant met en zonder on-hold een optie. Voor meer (landelijke) sturing op en borging van de programma-integriteit kan een andere invulling dan de voorgeschreven methode worden overwogen omdat de huidige werkwijze niet aansluit bij de mogelijkheden in de praktijk. Om de programma-integriteit te bewaken is het *beter vastleggen* van vooral de werkzame elementen en het uitvoeren van videomonitoring van belang.

Voor het doen van *doeltreffendheidsonderzoek* volstaat een veranderingsonderzoek zonder controlegroep. We geven de voorwaarden om een dergelijk onderzoek uit te voeren (gevalideerde en betrouwbare instrumenten die alle subdoelen meten en het benodigd aantal deelnemers) en we geven de mogelijkheden van een alternatief design waarbij meer wordt uitgegaan van de individuele vooruitgang.

DSP-groep BV
Van Diemenstraat 374
1013 CR Amsterdam

T +31 (0)20 625 75 37
dsp@dsp-groep.nl
www.dsp-groep.nl

KvK A'dam 33176766

DSP-groep, opgericht in 1984, is een onafhankelijk landelijk bureau voor onderzoek, advies en management, met zestig medewerkers. We werken in opdracht van de overheid (ministeries, provincies en gemeenten), maar ook van maatschappelijke organisaties op landelijk, regionaal en lokaal niveau.

Werkvelden

De werkvelden waarop we de meeste expertise hebben opgebouwd zijn veiligheid, jeugd, sport, kunst en cultuur, onderwijs, openbare ruimte en groen, sociaal beleid, stedelijke vernieuwing, welzijn, wonen en wijkgericht werken.

Dienstverlening

We ondersteunen onze opdrachtgevers bij complexe vraagstukken. We kunnen onderzoek doen, een registratiesysteem of monitor ontwikkelen, een advies uitbrengen, een beleidsvisie voorbereiden, een plan toetsen of tijdelijk het management voeren. DSP-groep geeft ook trainingen, workshops en lezingen.

Meer weten?

Neem vrijblijvend contact met ons op voor meer informatie of om een afspraak te maken. Bezoek onze website www.dsp-groep.nl voor onze projecten, publicaties en opdrachtgevers.